

připravily Sociální klimatické plány. Fond by měl být spuštěn v roce 2025, tedy rok předtím, než by měl být započat systém ETS 2 (Evropská komise, 2021).

Někteří Sociální klimatický fond předem odsuzují, jelikož podle nich nebude disponovat dostatečnými prostředky, aby mohl náležitě plnit svůj účel. Je nutné zdůraznit, že klimatická politika nemůže nikdy nahradit systematickou sociální politiku a ani to nemá být jejím účelem. Jedná se však o první pokus o propojení těchto dvou oblastí, který v budoucnu bude stále častější. Je totiž stále více zřejmé, že bez určité formy zpoplatnění uhlíku (ať už skrze uhlíkovou daň, nebo právě systémem obchodování s povolenkami) je obtížné dosáhnout potřebného snížení emisí v kterémkoliv sektoru. Bylo by ovšem chybou ponechávat výjimky velkým znečišťovatelům a zátěž za dekarbonizaci nerovnoměrně přenášet na domácnosti. Z tohoto důvodu je Sociální klimatický fond nezbytným nástrojem.

Výzkum Institutu pro evropskou environmentální politiku (IEEP) navíc ukazuje, že zpoplatnění uhlíku a recyklace výnosů z něj mohou mít sociálně progresivní účinek (Tim Gore, 2022). Je však potřeba splnit několik základních podmínek pro nastavení těchto nástrojů, o nichž z velké části budou rozhodovat samy členské státy. Zaprvé je potřeba si uvědomit, koho se zavedení ETS 2 dotkne nejvíce. Z výzkumu IEEP vyplývá, že vyšší cena za elektřinu a vytápění a chlazení budov se nejvíce dotkne nízkopříjmových domácností, zatímco vyšší cena za pohonné hmoty nejvíce zasáhne střední třídy. A jinak budou dotčení lidé žijící ve městech a opět jinak lidé na vesnicích (lidé žijící dále od velkých měst budou dotčeni více a měli by tak dostat vyšší kompenzace).

Dále pak by měl fond vstoupit v platnost ještě před samotným spuštěním ETS 2, a lidé by tak měli dostat finanční kompenzaci ještě předtím, než dojde ke zvýšení jejich nákladů. Takto to funguje např. v Kanadě, kde lidé pravidelně dostávají na

účet klimatické rabaty. Uhlíková daň tak může být vnímána pozitivněji, než pokud by rabat neexistoval. Na druhou stranu nedávný výzkum ukazuje, že vztah kanadských občanů k uhlíkové dani je více definován jejich politickými preferencemi než jejich ekonomickými kalkulacemi (Matto Mildenerger et al., 2022).

Dalšími možnostmi, jak limitovat negativní sociální dopady zpoplatnění uhlíku v sektorech dopravy a budov, je cenový koridor, kdy by Evropská unie předem určila minimální a maximální cenu povolenky, která by neměla být překročena. V neposlední řadě je pak potřeba, aby každý členský stát přistoupil k distribuci fondu zodpovědně a konzultoval jeho zacílení s odborníky jak z ekologické, tak sociální sféry. Každý stát má totiž jinak rozložené společenské vrstvy a jiné potřeby obyvatelstva. V ideálním případě by pak zavedení zpoplatnění uhlíku mohlo být doprovázeno komplexnější daňovou reformou, při níž by byla snížena daňová zátěž práce a zvýšena daňová zátěž majetku.

Závěr

Klimatická krize bude nejvíce dopadat na chudší a zranitelnější části obyvatelstva, ať už na národní, či na globální úrovni. Klimatická politika, ač to není jejím primárním cílem, má potenciál být sociálně progresivní. Evropská unie plánuje vůbec poprvé zavést nástroj na recyklaci výnosů z prodeje emisních povolenek přímo mezi domácnosti. Sociální klimatický fond, pokud bude dobře nastaven, může být důležitým prvkem pro spravedlivou dekarbonizaci. Stejně tak důležité ale bude i ukončit rozdávání povolenek zdarma evropskému průmyslu a důsledně dodržovat princip „znečišťovatel platí“.

1 Příspěvek navazuje na obsáhlou anketu z 1. letošního čísla Fóra sociální politiky „Sociálně politické a sociálně-ekonomické dopady unijní Zelené dohody pro Evropu“ – <https://www.vupsv.cz/2022/02/>

24/socialne-politicke-a-socialne-ekonomicke-dopady-unijní-zelene-dohody-pro-evropu/

Zdroje

Carbon Market Watch, 2021, The Phantom Leakage: Industry Windfall Profits from Europe's Carbon Market 2008–2019. Policy briefing. Dostupné z: https://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2021/06/Phantom_leakage_WEB.pdf

Euractiv, 2022, The Green Brief: EU Parliament hit by 'tsunami of lobbying'. Dostupné z: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/the-green-brief-eu-parliament-hit-by-tsunami-of-lobbying/>

Eurostat, 2021, Greenhouse gas emission statistics - emission inventories. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Greenhouse_gas_emission_statistics_-_emission_inventories

Evropská komise, 2021, Sociální klimatický fond. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/?uri=CELEX:52021PC0568>

Matto Mildenerger et al., 2022, Limited impacts of carbon tax rebate programmes on public support for carbon pricing, Nature Climate Change. Dostupné z: <https://www.nature.com/articles/s41558-021-01268-3>

Tim Gore, 2022, Can Polluter Pays policies in the buildings and transport sectors be progressive? Assessing the distributional impacts on households of the proposed reform of the Energy Taxation Directive and extension of the Emissions Trading Scheme. Research report, Institute for European Environmental Policy. Dostupné z: [https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/7a9ac44a-fa75-4caf-9db5-76d55110217c/Can%20polluter%20pays%20policies%20in%20buildings%20and%20transport%20be%20progressive_IEEP%20\(2022\).pdf?v=63813977582](https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/7a9ac44a-fa75-4caf-9db5-76d55110217c/Can%20polluter%20pays%20policies%20in%20buildings%20and%20transport%20be%20progressive_IEEP%20(2022).pdf?v=63813977582)

Mgr. Kateřina Davidová (katerina.davidova@cde-org.cz) je analytičkou v Centru pro dopravu a energetiku a vedoucí klimatického týmu v Institutu pro evropskou politiku EUROPEUM (Centre for Transport and Energy, Heřmanova 8, Praha 7, 170 00; EUROPEUM Institute for European Policy, Staroměstské náměstí 1, Praha 1, 110 00). Zaměřuje se na evropskou klimatickou politiku a transformaci na nízkouhlíkovou ekonomiku.

Konvivialita a konvivialismus

Jiří Silný

Článek objasňuje vznik a význam pojmů konvivialita a konvivialismus a ukazuje na různé vrstvy společenské reality, které s pojmy souvisí. Hlavní část textu se věnuje konceptu konviviality, jak jej používal Ivan Illich, a jeho aktualizaci v okruhu autorů a podporovatelů prvního (2013) a druhého (2020) konvivialistického manifestu, které se snaží o vyjádření ideologie konvivialismu. Konvivialismus usiluje o formulování společných humanistických základů moderních emancipačních proudů i spirituálních tradic. Stať zmiňuje i propojení mezi konvivialitou a konceptem nerůstu.

Lidská společnost od svého vzniku hledá takové způsoby soužití, které by zabezpečily dobrý život a rozvoj společnosti a dlouhodobě udržitelné čerpání zdrojů z přírody. Minulost přináší mnoho

příkladů pro více či méně úspěšné pokusy i pro kolapsy celých civilizací. Současná doba se vyznačuje hrozbou planetárního selhání lidstva, ať už v důsledku ničení přírody, nebo kvůli použití zbraní

hromadného ničení. Zároveň s tím roste úsilí o nápravu a hledání nových cest, často i s pomocí zkušeností a inspirací z pozitivních tradic lidského myšlení a praxe. Konvivialita a konvivialismus,

kté v tomto textu představujeme, patří k pozoruhodným pokusům v rámci tohoto snažení.

S termínem „konvivialita“ se dnes nejspíše můžeme potkat v okruhu debat o nerůstu, a to s odkazem na myšlení Ivana Illicha. Ale historie i současnost pojmu je rozmanitější.

Slovo „konvivialita“ pochází z latiny, kde „con-vivere“ znamená žít společně. Lze ho tedy překládat jako schopnost, umění spolužití, pospolitosti.

Ve španělské (kastilské) podobě „la convivencia“ slovo někdy slouží ve smyslu „koexistence“ k označení pozoruhodného období v historii Iberského poloostrova od osmého do patnáctého století, kdy zde spolu v relativním míru žili křesťané, muslimové i židé.¹

V katalánštině² „convivencia“ označuje aktuální politiku katalánské vlády zaměřenou zprvu na integraci imigrantů, ale brzy i na posilování sociální koheze. K nástrojům této politiky patří mediace konfliktů, posilování občanské participace, vzdělávací a jazyková opatření, veřejné slavnosti nebo podpora sousedských iniciativ.

Ve francouzštině zavedl užívání slova „la convivialité“ Brillat-Savarin³. Ve své knize „Physiologie du Gout“ z roku 1825 se zabývá stravováním a kuchařským uměním, ale i společenskými souvislostmi přípravy a konzumování potravy, stolováním a pohostinností. V této tradici pak slovo znamená přátelské pobývání pospolu, družnost, sociabilitu. To jsou typické prvky francouzské kultury, ale mají i obecně lidský význam, který není zdaleka banální.

Vztah mezi stravováním a pospolitostí má dávné a hluboké kořeny. Tím, co lidi odlišilo od lidoopů, bylo mimo jiné využití ohně k přípravě potravy. Tak se změnil nejen způsob obživy, ale i sociálního uspořádání. Na rozdíl od jiných primátů, kteří nalezenou nebo ulovenou potravu požívají tam, kde ji našli, první lidé začali potravinu nosit do společného tábořiště a zde se stalo ohniště i ohniskem sociálního života: „Oheň, jako okios, domov. Odtud se odvíjela všechna sociální pravidla – oikonomo, pravidla domu, domácnosti.“⁴

V mnoha kulturách potkáváme odpovídající pravidla pro pohostinství, přijímání hostů, kterým je poskytnuta ochrana, jídlo a nocleh. Kvůli reciprocitě hosté obvykle přinášeli dar, někdy ovšem nemateriální povahy (orákulum, poselství). Takové setkávání a společné stolování bylo někdy chápáno sakrálně a hosté nebo hostitelé byli považováni za posly transcendentní entity.⁵ Do okruhu autorů, jejichž dílo s konceptem konviviality souvisí, je řazen i Marcel Mauss, francouzský sociolog a antropolog, který je známý zejména svým esejem o daru z roku 1925.⁶ Analy-

zuje v něm právě reciprocitu v archaických společnostech.

Nejvýrazněji ovlivnil současné užívání termínu konvivialita Ivan Illich (1926–2002), filozof a katolický teolog (studoval i chemii a historii) a radikální společenský kritik. Narodil se v Rakousku, které musel opustit po nástupu fašismu, protože jeho matka byla Židovka. Studoval pak ve Florencii a Římě, po válce opět v Rakousku. Jako kněz pak působil v New Yorku a akademicky v Portoriku, v Mexiku a v Německu. Byl ovlivněn marxismem i katolickou sociální naukou, a i když se s katolickou církví rozešel, pohyboval se dál v okruhu teologie osvobození. Spolupracoval s Paolo Freirem, ale i s Erichem Frommem nebo André Gorzem, dalšími zásadními kritiky kapitalistické společnosti.

Podle Illicha průmyslová civilizace a systém vykořisťování vede k dehumanizaci a narušení vztahů mezi lidmi i vztahů k přírodě. Z tohoto hlediska kriticky analyzoval moderní instituce jako zdravotnictví nebo školství (navrhoval jejich zrušení), systém vykořisťování chudých zemí i řadu dalších negativních jevů průmyslové společnosti, které nacházel i v soudobých socialistických zemích.⁷

Konvivialita představuje v Illichově pojetí alternativní, kontrastní koncept, jehož kořeny nacházel v tradičních kulturách, dosud přežívajících v rozvojových zemích. Přitom jako problém nevidí samotnou techniku a průmysl, ale uspořádání průmyslové společnosti nikoli podle potřeb lidí, ale v zájmu hladkého fungování průmyslové produkce nastavené na stálý růst. V knize „Nástroje konviviality“ píše: „Konvivialitu chápu jako protiklad průmyslové produktivity [...] Přejít od produktivity ke konvivialitě znamená ustavit na místě technické hodnoty hodnotu etickou.“⁸ A o konvivialní společnosti: „Konvivialní společností nazývám takovou společnost, kde je moderní nástroj ve službách osoby integrovaný do kolektivu a nikoli ve službách sboru specialistů. Konvivialní je společnost, kde člověk kontroluje nástroj.“⁹

Pro Illicha klíčový pojem „nástroj“ platí v širokém smyslu – patří sem technika, ale i instituce, všechny způsoby, kterými lidé zasahují do svého prostředí. Z normativního hlediska Illich požaduje, aby tyto nástroje byly používány „v souladu se životem“ (Fromm by řekl „biofilně“) a aby se člověk nedostával do područí nástrojů, nestal se prostředkem. Tedy konvivialita jako autonomní a tvůrčí vztah mezi lidmi, lidmi a jejich prostředím a technologií. Je to svoboda realizovaná jako vzájemná osobní závislost, jako vnitřní etická hodnota. Spolužití, konvivialita představuje kulturní formu skutečnosti, že lidé jsou společenskými živočichy.

Sedmdesátá léta minulého století byla v oblasti společenských věd bohatá na systémovou kritiku i vytváření alternativních konceptů. Po určitém útlumu způsobeném vítězným tažením neoliberalní ideologie roste společně se zesílením krizových jevů znovu zájem o rozvíjení konvivialistických podnětů. Tak se v posledním desetiletí znovu debatuje o možnostech nerůstové ekonomiky, o které poprvé mluvil André Gorz v roce 1972. Také koncept konviviality zažívá renesanci.

V roce 2013 skupina převážně francouzských intelektuálů vydala text „Konvivialistický manifest. Deklarace vzájemné závislosti“.¹⁰ Pod vedením filozofa Alaina Caillého se na přípravě podílelo několik desítek badatelů a při vyhlášení manifestu podepsalo 65 osobností, mj. Edgar Morin, Serge Latouch, Chantal Mouffe nebo Eva Illouz. V roce 2020 pak následoval nový text: „Druhý konvivialistický manifest. Konvivialistická internacionála“¹¹ s dalšími desítkami signatářů a signatárek ze 33 zemí.

Manifesty hledají dobré způsoby soužití, konviviality, a uvádí řadu negativních i pozitivních příkladů. Zároveň ale formulují konvivialismus jako novou ideologii, která sebevědomě usiluje o syntézu liberalismu, socialismu, komunismu a anarchismu, ale také pozitivně hodnotí přínos náboženství. Mezi signatáři lze najít představitele všech těchto směrů a aktivisty z různých sociálních hnutí. Konvivialismus se jasně vymezuje proti utilitarismu, v kterém vidí příčinu většiny současných problémů. Autoři deklarují, že hledají společnou ideovou základnu – na rovině antropologické, filozofické a spirituální a chtějí nabídnout paradigma nového humanismu, postaveného na nejmenším společném jmenovateli: na tom, že je člověk společenský živočich a žije na planetě s omezenými zdroji. Jako už u Illicha nejsou sociální vztahy chápány jako prostředek vedoucí k cíli, ale jako hodnota o sobě. Principy společného lidství a důstojnosti každé osoby, solidarity, respektu k individualitě a nenásilného řešení konfliktů představují základní směřování nového hnutí.

Od prvního manifestu z roku 2013 k tomu druhému z roku 2020 lze pozorovat posun zejména v rozšíření zázemí – od převážně frankofonního impulzu k výrazně globální recepci. Zároveň se hledání společného humanistického základu rozvíjí směrem k formulování politických principů a k snaze o propojování různých hnutí. Z konkrétních návrhů tu např. najdeme přihlášení k nepodmíněnému základnímu příjmu, který by ale podle manifestu měl být doprovázen zároveň zavedením maximálního příjmu jako materiálního výrazu rovnosti. To dobře ukazuje,

že konvivialismu jde o radikální systémovou změnu.

Budoucnost ukáže, zda konvivialismus může přispět ke změně myšlení nutné k zásadní sociálně-ekologické transformaci. Faktem je, že velký sjednocující filozofický rámec dnes chybí a to brání i účinnější praktické spolupráci nejrůznějších hnutí, která se vymezují vůči destruktivnímu systému a hledají nové cesty. Oba manifesty zdůrazňují zásadní otevřenost pro další dialog o směřování naší civilizace. Už na počátku jsme konstatovali, že existuje afinita mezi konvivialismem a nerůstovým hnutím¹², ale lze si představit, že tento nový humanismus osloví i daleko širší spektrum ekologických, sociálních i politických hnutí.

- 1 K debatě o tomto užití srov. Vala, Tadeáš: Convivencia jako přežívající mýtus španělské nacionální historiografie? Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/75057> Všechny zde uvedené linky jsou ověřené k 25. 4. 2022
- 2 Ericson, Brad: Utopian Virtues. Muslim Neighbors, Ritual Sociality and the Politics of Convivencia. Dostupné z: <https://www.academia.edu/621969/Uto>

- pian_Virtues_Muslim_Neighbors_Ritual_Sociality_and_the_Politics_of_Convivencia
- 3 Jean Anthelme Brillat-Savarin (1755–1826) známý politik, právník, ekonom i hudebník je dnes připomínán zejména jako labužník. Uvedená kniha je dostupná i v češtině: O labužnictví: fyziologie chuti. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1994, ISBN: 80-7106-111-5
 - 4 Justoň, Zdeněk, *Ekonomie přírodních národů*, Dauphin, 2012, ISBN 978-80-7272-419-2, s. 95nn, 134n.
 - 5 Heslo Gastfreundschaft in: Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft, Band 3, Vierte Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000, ISBN 978-3-16-149634-9.
 - 6 Mauss, Marcel: Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques In Sociologie et Anthropologie, PUF, Collection Quadrige, 1973, s. 149–279. Dostupné z: http://classiques.uqac.ca/classiques/mauss_marcel/socio_et_anthropo/2_essai_sur_le_don/essai_sur_le_don.html
 - 7 Do češtiny byly přeloženy dvě Illichovy knihy: *Odškolnění společnosti*, Sociologické nakladatelství SLON, 2000; ISBN: 80-85850-96-6, a *Limity medicíny*, Emitos – Tomáš Janeček, 2012, ISBN: 978-80-87171-26-4.
 - 8 Illich, Ivan, *Tools for Conviviality*, Harper & Row, 1973. Zde cituji podle francouzského vydání Illich, Ivan. *La convivialité*. Éditions du Seuil, Paris, 1973, ISBN 2-02-004259-2, s. 28.

- 9 Ibid., s. 13.
- 10 Text vyšel původně francouzsky a byl přeložen do několika jazyků. Manifeste convivialiste. Déclaration d'interdépendance. Dostupné z: https://www.socioeco.org/bdf_fiche-document-3660_fr.html
- 11 Second manifeste convivialiste, Internationale convivialiste, Actes Sud, 2020, ISBN : 978-2-330-13092-3 Dostupné z: <https://www.actes-sud.fr/catalogue/sciences-humaines-et-sociales-sciences/second-manifeste-convivialiste>
- 12 Adloff, Frank: Degrowth Meets Convivialism. Pathways to a Convivial Society. Dostupné z: <https://www.resilience.org/stories/2016-08-02/degrowth-meets-convivialism-pathways-to-a-convivial-society/>

ThDr. Jiří Silný (jirisilny3@gmail.com) je teolog, pedagog a publicista. Věnuje se vzdělávání, aktivismu i praktickým projektům v rámci neziskového sektoru (Vysoká škola zdravotnictva a sociální práce sv. Alžbety, Ekumenická akademie, Social Watch, Družstvo Fair & Bio aj.). Tematicky se zaměřuje na otázky rozvoje spolupráce, sociální a solidární ekonomiky, ekonomických a politických alternativ.

Knihy, které nezestárly

Proměny sociální otázky

Jan Keller

Castel, Robert: *Les métamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat*. Paris: Fayard 1995.

Článek pojednává o jedné z nejčastěji citovaných prací francouzské sociologie a sociální politiky. Robert Castel se v ní zabývá problémem sociální integrity a rozebírá procesy, které ji ohrožují. Studuje vývoj otázky sociální od její prehistorie v podmínkách předmoderní společnosti až do její aktuální podoby v době současné. Zavádí v této souvislosti termíny „dekonverze“ a „negativní individualismus“ či „individuum z nedostatku“, které jsou široce diskutovány a přejímány řadou badatelů. Jeho práce je upozorněním na to, že ekonomický růst a organizační inovace nejsou ještě samy o sobě zárukou sociální integrity, mohou naopak přinášet nové formy jejího ohrožení.

Kniha sociologa Roberta Castela z poloviny 90. let 20. století se pohybuje na pomezí historie, sociologie a sociální politiky. Zabývá se vývojem sociální otázky, kterou chápe jako otázku po tom, zda je společnost schopna existovat jako provázaný celek schopný spolehlivě pospojovat všechny své členy. Jedná se tedy o problém sociální integrity, který je ústřední otázkou francouzské sociologie už od dob Emila Durkheima. Stav, kdy společnost není schopna svoji integritu udržet, nazývá Castel dekonverzí. Tímto termínem označuje situaci, kdy začnou chybět místa spojená s přiměřenou odměnou a s uznáním v očích druhých.

V historickém pohledu považuje Castel za první velkou vlnu dekonverze situa-

ci v polovině 14. století. I když byla Evropa postižena morovou epidemií, potulovaly se v ní houfy tuláků, kteří nepatřili nikam. Feudální struktury se již rozkládaly, města pro tuláky ještě nenašla využití. Představovali masu „nadpočetných lidí“. Tento předobraz „sociální otázky“ byl vyřešen drastickým způsobem, panovníci umožnili svými dekrety tyto tuláky a vagabundy beztravně likvidovat.

Další vlna dekonverze se v podobě klasické sociální otázky vynořuje v první třetině 19. století. Došlo tehdy k tomu, že v důsledku deregulace organizace práce přicházely početné masy nyní již formálně svobodných lidí o své místo v sociální struktuře a v systému distribuce uznávaných pozic. Tato vlna dekonverze byla vy-

řešena vznikem společnosti zaměstnání. Pevný zaměstnanecký poměr zajistil pracovníkovi určité sociální bezpečí výměnou za úplnou kontrolu nad jeho prací. Zaměstnání se stalo základem sociálního statusu, byla na ně navázána práva a garance financované z výnosů samotné pracovní aktivity a pojišťující pracovníky před sociálními riziky. Souběžně se společností zaměstnání tak vznikla společnost pojištění. Tuto navzájem provázanou konstrukci nazýváme sociálním státem.

V souvislosti se sociální otázkou zavádí autor pojem „negativní individualismus“. Moderní doba je bezesporu epochou individuální svobody. Také dějiny vývoje námezdní práce tvoří specifickou kapitolu dějin individualismu. Samotný individualismus